

Валерія Чайковська

Пам'ятаю голоси улюблених актрис

Критик Р. Кречетова свого часу писала про режисера Анатолія Ефроса: «У нього ніби є свій особливий секрет розкріпачення акторської психіки, виховання в актора творчої сміливості і навіть секрет якогось нагнітання талановитості в ньому...»

Властивість формувати талант актора і його виконавський стиль мають ті режисери і ті театри, в яких існує чітко визначена естетико-стильова ідея, котра витікає передусім із світоглядного напрямку творчості. Найчастіше саме такі театри спроможні утримувати акторські студії, передавати творчій молоді власну форму життя на сцені.

При театрі ім. І. Франка такий навчальний заклад було засновано 1936 року, й існував він чотири десятиліття. На жаль, історія студії, цікава практика її викладачів-франківців, досягнення випускників у професійному житті не зафіксовані нашим театрознавством.

Статтю актриси Київського ТЮГу, заслуженої артистки України Валерії Чайковської, що перед вступом до театрального інституту закінчила нашу студію, замовила їй дирекція театру ім. Франка. Цей етюд варто прочитати, аби зрозуміти, скільки ми втрачаємо, не цікавлячись стежками, якими молодь приходить на сцену. Мав рацію автор парадоксального визначення: «Стиль — це сама людина. Звісно, якщо у цієї людини є свій стиль». Щодо чарівної Валерії, вона та її творчість — це єдиний слав краси, благородства, жіночості і настрою, де радість і сум переплелися. Актриса витонченого духовного існування на сцені, вона і в літературній царині говорить мовою зачарованої душі.

Валерій Гайдабура

Валерія Чайковська у виставі «Антигона». Режисер Дмитро Алексідзе. Київський театр ім. І. Франка.

Коли внутрішньо повертаєшся назад, до себе сімнадцятирічної, то студійні роки постають одним довгим сонячним пронизливим днем. Звичайно, були сніжні зими із заметами в людський зріст, дощі, холод, але все те «забувається» квітучими каштанами, шумом фонтанчиків у скверіку біля театру Франка, високим голубим небом над «будинком із химерами». А головне — відчуття неймовірної радості — моєї причетності до цього театру, нехай такою маленькою, непомітною піщинкою. І тепер, коли я підходжу до театру Франка, десь у глибині починає виникати і битись це давнє почуття, я «втрачаю» роки і розумію, що тут я завжди буду ученицею, сімнадцятирічною дівчинкою.

У травні 1965 року я вступала одночасно до театрального інституту і в драматичну студію при театрі ім. І. Франка. У театрі сиділа комісія з тридцяти чоловік. Там був весь цвіт театру: Наталя Ужвій, Ольга Кусенко, Нонна Копержинська, Аркадій Гашинський, Анатолій Скибенко, Кость Степанков... Їм усім було цікаво подивитись на нас.

За столом панували якісь урочисті веселощі з приводу того, що театр набирає чергову студію.

Я читала вірші Василя Симоненка. Була дуже скута, бо ж усього і всіх у Києві боялася, приїхала вступати в Київський університет на мехмат (мала золоту медаль), а театр «впливав таємною пристрасстю».

Перед екзаменом зустріла дівчину зі свого містечка — Оленку Поленову (вона була випускницею попередньої студії). Отож їй я і читала свого Симоненка на алейках Петровського парку, і з її благословення подалася скласти екзамен.

Серед людей, які сиділи в комісії, я вибрала одне обличчя, яке чомусь нагадувало мені трішки Блока, трішки Пастернака, і читала йому в очі, не відриваючись:

Ти знаєш, що ти — людина.

Ти знаєш про це чи ні?

Це був Володимир Сергійович Лизогуб, директор студії, на курс до якого я і потрапила.

Читала я свій «репертуар», напевне, дуже тихо, тому голо-

Валерія Чайковська — Беатриче, Микола Козленко — батько Андрюса у виставі «Любов, джаз і чорт» за п'єсою Юзаса Грушаса. Режисер Микола Мерзлікін. Київський театр юного глядача.

ва комісії В.С. Скляренко (історію життя цього дивного чоловіка я дізнаюся потім, спілкуючись з його донькою, яка багато років працювала в моєму рідному ТЮГу) головно звернувся до мене: «Дівчинко, ти що, хвора, чи мало їла? А ну, закричи так, щоб на вулиці почули: – Почекайте мене!» Я прокричала це кілька разів. Комісія полегшено зітхнула. Після екзамену до мене підійшла Нонна Кронидівна Копержинська і простягнула свою записну книжечку: «Доню, запиши мені того вірша, що ти читала». Всі подальші роки ми пам'ятатимемо цю зустріч, і я завжди ніжно думаю про ту жінку, чарівну, неповторну актрису. Там, у комісії сидів ще один чоловік, в окулярах, із абсолютно незворушним лицем, він ніби не реагував на наш «виступи». Анатолій Никифорович Скибенко... Людина, яка після студії стане моїм учителем в інституті, на довгі роки стане моїм учителем і в житті. Педагог, з яким ніколи не було нудно, який кожного свого учня наполегливо проводив крізь хащі акторської професії, виховував, змушував читати, спостерігати, мислити. Доля кожного із нас була йому небайдужою. А крім того, ми завжди могли побігти до нього в театр і побачити його у виставі. І не розчаруватись. Бо йому було що віддати нам. Він ніс нам свій Театр. Він був для мене актором поза часом, національністю, умовами життя і побутом. Актор-загадка. Людина-театр. Разом зі своєю дружиною, режисером Римом Скибенко, він побував на прем'єрі мого спектаклю в ТЮГу «Любов, джаз і чорт» Грушаса у постановці Миколи Мерзлікіна. Він рано помер. Але я втішаю себе тим, що хоча б одним звуком змогла відповісти людині, яка стільки нам дала.

Отож після трьох турів у студії я зрозуміла, що стою перед вибором – інститут чи студія?

Біля театру прогулювався Кость Петрович Степанков, який, як ми дізналися, викладатиме в нас сценічну мову. Ми з Оленкою Поленовою підійшли до нього: що робити? Його відповідь: «Забирай документи в інституті і приноси сюди. Тут ти кожного дня будеш виходити на сцену. Через два роки ти – актриса». Так Кость Петрович визначив мій вибір, за що йому велика дяка.

Я потрапила на курс до В.С. Лизогуба. Володимир Сергійович був режисером-постановником, безперервно навантажений роботою, але, незважаючи на це, працював з нами без спочину. З великою вдячністю згадую нашого педагога з майстерності – актора Миколу Олександровича Досенка (у Миколу Олександровича і Костю Петровича були закохані всі дівчата студії, тож на гастролях зривали собі на пам'ять їхні портрети та афіші). І, звісно, не можу не згадати чарівну Євгенію Осипівну Веховську, яка працювала над нашою, тоді ще далеко не сценічною, мовою, мріючи навчити нас чітко і наповнено говорити, знати і любити свою мову, володіти голосом. Вона і сьогодні для мене близька людина і великий авторитет.

Усі студійці прекрасно знають, як щільно був заповнений наш день. З восьмої ранку до ранкової репетиції в театрі – заняття і лекції в студії, з одинадцятої нас «розбирали» театральні режисери (вводили в масові сцени нових вистав і тих, що вже йшли). Вдень – обід і лекції в студії, потім невелика перерва і вечірній спектакль. Сьогодні я дивуюсь, як вдавалося витримати такий режим, як ми висипались, як не хворіли. Вечірні спектаклі закінчувались дуже пізно, скажімо, в спектаклі «Циганка Аза» ми з Леночкою Феценко й Нелею Луценко грали маленьких циганчат (у нас був просто «концертний номер» з танцями й піснями), тож мусили «прикрашати» себе «морилкою» (рідкий грим темного загару), а потім бігти в душ, щоби це все змити, то можна уявити, що до ліжка ми добиралися за північ. Ми брали участь у спектаклях: «Циганка Аза», «У неділю рано зілля копала», «Не судилось», «Зупиніться», «Патетична соната», «Шосте липня» та інших. В українській класиці тоді було багато танців і хорів, з нами працювали балетмейстер Г. Пригорницький і хормейстер П. Ганоцький. Пам'ятаю, вистава «Оптимістична трагедія» починалася з вальсу, який танцювали моряки зі своїми подругами перед тим, як вирушити на фронт. Пам'ятаю мою голубу крєпдешинову сукню з круглим білим комірчиком... Репетиції проводив сам Леонід Варпаховський! Але я була ще зовсім юною і цього недооцінювала.

Пізніше нас почали залучати в епізодах. І хоча на заняттях у студії ми ледь-ледь опановували етюди, тут доводилось вимовляти навіть фрази. Перший мій епізод був у спектаклі «Зупиніться» Рачади (режисер Г. Макаруч, спектакль про війну), мені дали роль хлопчика – сина радянського генерала, його грав народний артист П. Сергієнко. В епізоді хлопчика вбивали на очах у батька, звісно, ця роль була неабияким іспитом. Нелегко подолати страх перед великими акторами, великою сценою, жах перед величезним глядацьким залом. А до зимових канікул я несподівано отримала головну роль у виставі «На кордоні» за п'єсою А. Школьника. Роль здалась мені величезною, я сама собі – нещасною. Здавалося, що я ще цього не заслужила, але працювала старанно. Я грала піонерку, яка зі своїм другом Стасиком допомагала при-

кордонникам «захопити» порушника кордону. Нині це все дуже смішно, але тоді на мене звалилась брила! Режисером був П. Шкреба, ставився він до мене ніжно, поряд були актори Б.П. Лук'янов, Толя Васянович, студійці Жора Морозюк (тепер народний артист України), Коля Вілянський. Про виставу нічого не можу сказати. А.Н. Скибенко подивився її з гальорки і сказав: «Молодець, нічого не граєш». Комплімент! Театр випустив афішу з нашими портретами. Мій тато цю афішку зберіг. Тепер це «документ», який підтверджує мої «родинні» зв'язки з театром імені І. Франка. З цієї виставою я їздила і на перші в моєму житті гастролі – в Білу Церкву, Васильків – усе близько від Києва.

Після зимових канікул, у лютому, я опинилась на кінозйомках у Ялті. Все було вперше! Засипаний снігом Київ змінився квітучою, запашною Ялтою, де в готелі «Ореанда» снували по коридорах зірки «Мосфільму», студії ім. Горького і т.д. Я знімалась у московського режисера разом з Савелієм Крамаровим. В студії театру імені Франка не могло бути й мови про зйомки, і я поїхала «таємно». Зовсім таємно поїхати я не могла (до мене дуже добре ставились), тому я «довірилась» Миколі Олександровичу Досенку. Ми сиділи вдвох в аудиторії. Серце моє розривалось: хотілося бути дисциплінованою, а друге моє «я», авантюрне, яке не раз потім буде гнати мене невідомо куди, рвалося на зйомки в Ялту. Микола Олександрович усе зрозумів: «Ідь, не замикайся у вузькому колі, пробуй...»

Зйомки у Ялті, знайомства з новими талановитими людьми, з новою справою – все це досі постає у пам'яті, як те, що сталося не зі мною.

Прилетівши у Київ через місяць, потрапила прямо на збір, де стояло питання про моє відрахування. Я почувалася втомленою, нещасною. Лизогуб мав суворий вигляд, а очі сміялись.

– Ну, Софі Лорен, будеш вчитись чи зніматись?

– Вчитись.

Головним режисером театру був Дмитро Олександрович Алексідзе (народний артист України і Грузії). Його вистава «Антигона» просто гриміла тоді в Києві. Зовсім несподівано, у повному розквіті таланту, показав свого Креонта Аркадій Євгенович Гашинський. У виставі чудово працювали Світлана Коркошко (Антигона), Марина Герасименко (Ісмена) і надзвичайно привабливим був м'який і ніжний Степан Олексенко. Ми дивились цю виставу багато разів. Мене ввели на роль хлопчика – поводири сліпого провидця Тіресія (Н.А. Давиденко). Під час діалогу Тіресія і Креонта я стояла у кутку сцени і чекала, коли Креонт у пориві гніву кине у Тіресія жезл, я вискакувала зі свого кутка, підхоплювала жезл і відводила сліпого провидця зі сцени. З цієї виставою я об'їздила всю Україну... Ось сиджу в автобусі на задньому сидінні, їдемо в Одесу (на місцевому телебаченні зніматимуть «Антигону»), в автобусі тихо, Аркадій Євгенович тихенько підсовує мені бутерброди з «Любительським» сиром. Вони нас

Художній керівник студії,
режисер Володимир Лизогуб.

Актор театру Анатолій Скибенко.

часто підгодовували. Жаліли.

Потім до Києва приїхала Аспасія Папатанасіу, відома грецька трагедійна актриса. У Греції був путч. Чимало емігрантів прибуло до Москви, Києва на навчання, роботу. Папатанасіу познайомили з трупкою, відбулося кілька репетицій «Антигони». Наші актори грали у шовкових туніках, вона вийшла в «мішковині» і на високих котурнах. На репетиціях нашим акторам важко було витримати її гекзаметр, який вимовлявся просто-таки у божевільному ритмі. Кияни сприймали її дуже добре.

Я стояла у своєму куточку, вона, проходячи повз, гладила мене по голові і сумно казала: «Пікколо». Одного разу після вистави вона сиділа в гримерці і плакала: у Греції загинув її чоловік... Зігравши кілька вистав у Києві, вона полетіла до Грузії – грати Медею у Тбілісі.

Із Дмитром Олександровичем Алексідзе ми побачились через десять років у Грузії. Наш ТЮЗ прибув на гастролі у Тбілісі, а Дмитро Олександрович очолював тоді Грузинську театральну спілку, тож зустрічав нас, організовував перегляди і обговорення наших вистав.

Ми привезли туди свої найкращі вистави: «Любов, джаз і чорт» Грушаса, «Вибір» Дударева, «Полоумний Журден» Булгакова та інші. На спектаклі потрапити було неможливо, квитки скуповувались і перепродувались утридорога. За місяць я зіграла близько двадцяти вистав «Любов, джаз і чорт». У тбіліських газетах ледь не щодня з'являлися статті про наш театр. У мене тоді вже було звання, але зарплату отримувала маленьку – сто п'ятдесят карбвранців, просити більше не наслідувалася. І ось в останній день гастролей на конференції Грузинського Театрального Товариства Алексідзе голосно запитав у нашого директора, скільки актриса Ч. отримує в театрі. Той відповів. Після невеличкої паузи Алексідзе вимовив: «Якщо ви будете так до неї ставитись, то вона помре на сцені, як Хорав». Після повернення до Києва мене «переоцінили».

...У травні театр посилено готувався до великих гастролей у Мінську та Москві. Всі екзамени за перший курс ми склали, за винятком акторської майстерності. Нам оголосили, що цей екзамен складатимемо на гастролях у Москві. Перші гастролі, подорож до Мінська, Москви, знайомство з новими театрами, відкриття нового світу,

Студійці театру Франка разом з народним артистом України Миколою Яковченком. Сидять: Саша Вдовлін, Таня Редюк, Яковченко Н.Ф., Валерія Чайковська, Валерій Гузик. Стоять: Валерій Козенков, Анатолій Помилуко, Сергій Савчук. 1966.

іншого театру, який, як виявилось, існує десь, за стінами твого маленького світу.

Пам'ятаю великі щити з портретами франківців на старому Арбаті, переповнені зали театру ім. Вахтангова на всіх наших виставах, свої сльози, відчай після спектаклю театру на Таганці «Десять днів, які потрясли світ» (ніч, Москва, я у скверіку театру з відчуттям власної нікчемності, безсилля та недосконалості).

А потім – іспит з майстерності актора, грала уривки з «Дівчат» Б. Бедного, де я «зображала» Тоську. Всі дні перед екзаменом педагога не могли знайти для нас часу, тому репетирували вночі, в порожньому театрі, і тут же на банкеточках засинали перед ранком. Я нічого не вміла. Тоська – це уже не я, потрібно було «ставати» іншою людиною. Лизогуб «мучився» зі мною і мучив мене. Я повинна була просто тікати в кімнату. Лизогуб заганяв мене на третій ярус театру, і я сходами неслася вниз, у велике фойє, де висіли портрети великих на чолі з Вахтанговим. Тепер я розумію, що то був за біг. Позаду залишалися пісні-танці у масовках, піонерки-гімназистки, а попереду – відкриття невідомого в собі.

З гастролей я їхала до рідних виснажена і спустошена. Глибоко в мені зріла думка про те, що я не можу «бути» у великому театрі. Мрія про «маленький» театр, де змогла би спілкуватися з людьми тихо, поряд, починала роздвоювати мене.

Другий рік навчання промайнув напрочуд швидко. Пам'ятаю, що кожного вільного вечора обов'язково кудись бігли. На прем'єру київського театру чи на спектакль гастролерів. Тоді, крім москвичів, приїжджали театри Грузії, італійський Туринський театр, югославський, чеський, французи. Ми не пропускали жодного поетичного вечора. Частими гостями в Києві були В. Сомов, Д. Журавльов, С. Юрський, Р. Рождественський, Арсеній Тарковсь-

кий. Захоплювались українською поезією. Була ще одна пристрасть – джаз. Тоді приїжджали оркестри Бенні Гудмена, Дюка Еллінгтона, Олега Лундстрема. Я сиділа у тих залах... З моїми подругами Оленкою Качан і Танею Редюк робили «нальоти» на книжкові магазини – скуповували поезію і серію зарубіжної драматургії, яка друкувалась тоді. Потім ішли Хрещатиком, гріло сонечко, текли струмки вниз по Карла Маркса, а Оленка читала:

На привокзальній площаді

Ландыши продают...

Почему не даром дают?

Почему не дарят, как любимая взгляд?...

Дипломний свій спектакль «За двома зайцями» я, на своє здивування, пам'ятаю погано. Грала Галю. Як – не пам'ятаю. Після цього Володимир Сергійович покликав до кабінету: «Ми пропонуємо вам залишитись у театрі». Я відповіла: «Спасибі. Вдячна вам за все, але я піду вчитись далі». Не знаю чи правильно я вчинила тоді, але моя «погана» мрія про «маленький театр» вела мене, крім того, я відчувала, що ризикую залишитись тут вічним учнем без надії стати дорослою.

Через два роки Володимир Сергійович Лизогуб запросив мене і ще кількох студентів інституту в театр Франка показати студентську роботу «Щасливі дні нещасливого чоловіка» Олексія Арбузова в постановці Валерія Гузика. Грала ми для Олексі Коломійця та Ігоря Шамо. Лизогуб «запускався» з «Голубими оленями» і хотів «продати» Коломійцю мене і мого партнера Сашу Криваницького. Показ відбувався у репетиційній залі театру... Але Коломієць писав цю п'єсу для Лариси Хоролець.

Після інституту я знайшла свій «маленький театр» – мій ТЮГ. Багатьом може видатись моя відданість цьому театру дивною і навіть дикою, оскільки театр цей ніколи не був ні «урядовим», ні «елітним», ні престижним. Але за довгі роки все ж удалось зіграти тут більше шістдесяті ролей. Багато із них я ніколи б не зіграла в інших театрах. Перегравши безліч дитячих ролей, я дочекалась свого Вільямса, Беккета, Хігінса, Бомарше, Мольєра, Ібсена, Запольську – чого, можливо, мені не дали б зіграти в іншому місці. Прекрасні режисери змушували мене змінюватися до невпізнанності. І я, забувши своє ім'я, походження, «літала» з епохи в епоху, втілюючи свою мрію про «маленький театр». На виставі «Любов, джаз і чорт» (режисер М. Мерзлікін) нам аплодували актори із Паневежиса, на виставі «Завтра була війна» (режисер В. Бугаєв) плакали ветерани в Сибіру і в Керчі, а після вистави «Пурпурова квітка» (режисер М. Єдлинський) діти в Лейпцігу ставали в чергу до сцени, щоб подарувати Оленці пурпурові квітки, вирощені у вазонах.

...Там, у тих студійних роках, залишилось багато дорогих людей. Я пам'ятаю голоси моїх улюблених актрис Ольги Кусенко, Поліни Куманченко, Нонни Копержинської (знаю, що таких голосів у природі вже не буде). Голос дорогого Аркадія Євгеновича Гашицького я впізнаю по радіо в будь-якому спектаклі. Пам'ятаю незабутній сміх Миколи Яковченка і дзвінкий, наче кришталь, голос молоденької Наталі Лотоцької... Ні, неможливо всіх назвати. Нині багатьох уже нема. Але там вони живі, молоді, щасливі життям, театром. Я пам'ятаю про них, дякую їм за все і думаю: якщо щось добре і потрібне проросло в мені, то тільки завдяки їхній любові...